

ניתוח השיר וסיכומו ממערכי השיעור לשירת המאה ה-20

כתב וערך: המורה אלי פרה

פגומים / ארז ביטון

על סף חצי בית בארץ ישראל

עמד אבי

מציב לצדדים ואומר:

בהריסות האלה

נבנה פעם מטבח

לבשל בו זנב לזיתן

ושור הפר,

ובהריסות האלה

נקים פנת תפלה

למצא מקום

למקדש מעט.

אבי נשאר בסף

ואני כל ימי

מציב פגומים

אל לב השמים.

השיר במיטבו כשיר מודרני בן בית אחד ארוך ובו מסר הטמון בין נבכי המטפורות והניגודים כידו הטובה של משורר מודרני. על פניו נראה שתוכן השיר מובן בתכלית ולכאורה שיר האומר בפשטות: אבי חלם לבנות על הריסות הבית; מטבח לבשל בו זנב לזיתן ושור הפר, ופנת תפלה למצוא מקום למקדש מעט. הוא, האב, נשאר בסף, כלומר נשאר עם החלומות, ואילו הבן מציב פגומים אל לב השמים... ניגוד בין חלומותיו של האב לבין היוזמות והעשייה המוחשית של הבן. זה חולם רק לבנות בעתיד מטבח ופינה לתפילה, וזה יוזם ופועל לבנות ממש פיגומים לבנין שראשו מגיע לשמים. זה חולם וזה עושה.

למעשה יש בשיר רמיזות ותת-מסרים שכדי להסביר אותם צריך להבין את הביטויים ואת הרקע החברתי-פוליטי של הדובר בשיר, ובהיכרות עם עולמו ושירתו של ארז ביטון. ביסודו יש בשיר מסר על שבר רוחני ופיזי. קודם כל נבחן מה אומר הביטוי: "בהריסות האלה"? על אלו הריסות-בית מדבר המשורר? האם מדובר בסתם שיפוץ הבית, בִּרְמוּנט? או בבנייה מחודשת של בית שנהרס? מהו אותו בית שנהרס? ובכן, הבית הוא חצי בית בארץ ישראל! ולא בגלות.

בהכרה את שירתו ומחאתו של ארז ביטון המשורר, נשכיל להבין שהבית בו מדובר אין הוא בית מוחשי-פיזי המצריך שיפוץ, אלא זה הוא הבית שעליו חלמו אבותיו בהגיעם ארצה "לבנות ולהיבנות בה". הבניה היא מטפורית לבניה מחודשת של עם ישראל בארצו ובמולדתו עם חידושו וכינונו של בית המקדש. זו הגאולה, האידיאה והרקע התרבותי והרוחני של העולים, שאליהם משתייך המשורר, רקע דתי ומסורתי, וכשעלו ארצה, הרוח הגבית לעלייה זו הייתה שחלומם יתגשם בדרך המסורת והדת ובית המקדש במרכזו. והנה הבית בארץ ישראל חצוי "והרוס". אין דת ואין מסורת ואין בית מקדש בנוי. החילוניות שולטת בכול, ופה ושם יש פינה לתפילה ויהדות.

עכשיו יש לשים לב לביטויים נוספים המסגירים את המסר העיקרי בשיר: האב חולם לבנות **פַּעַם מְטָבַח לְבַשֵּׁל בּוֹ זָנַב לְוִיתָן וְשׁוֹר הֶבֶר**, כלומר: הזמן לבניית המטבח האולטימטיבי מבחינתו של האב הוא זמן עתידי כמי שאינו מאמין שאכן יתממש. כי בישול זנב לווייתן ושור הבר, על פי מדרש חז"ל, הם המעדנים שהאלוהים יסעד עם הצדיקים לעתיד לבוא בזמן הגאולה. יש במדרש פירוט רב איך הסעודה האלוהית הזאת תתבצע, כאשר מלאכי השרת גבריאל ומיכאל משרתים ומביאים ומושיבים את הצדיקים לשולחן הסעודה, עם פירוט של שמות הצדיקים וכיו"ל.

אין זה ביטוי סתמי וחסר משמעות. האב ציפה וחלם על גאולה. גאולת האדם וגאולת האומה בבואו לא"י, והנה הבית הרוס וחצוי ומה שנשאר לו זה לבנות **פַּעַם**, בעתיד הרחוק, עם בוא המשיח, נבנה "מטבח" כשהגאולה תתממש. לגבי פינת התפילה, אין האב אומר **פַּעַם** נבנה פינת תפילה, אלא **"נְקִים פִּינַת תְּפִלָּה לְמִצָּא מְקוֹם לְמִקְדָּשׁ מְעֻט"**. "מקדש מעט" הוא ביטוי ומילה נרדפת לבית המקדש, שבית הכנסת הפך לו לתחליף. ההדגשה על המילה **"נְקִים"** הזמן מעורפל; **בעתיד**, או **בהווה**? זה מה שנשאר לאב החולם שחלומו נשבר; למצוא מעט נחמה ופירוקן לשבר החלום של הגאולה בעתיד, ואולי כתמריץ לזרז הגאולה, הכוונה לבנות **בהווה**, את פינת התפילה? החלק השני בשיר משאיר את האב עם חלומותיו ההזויים, על **מְטָבַח** ועל **פִּינַת תְּפִלָּה** למקדש מעט, ומבליט את הבן בעשייה **בהווה**. אצל הבן הזמן אינו מעורפל. מתאר את המעשיות של הבן והיזמות שלו **ולא** מצפה לגאולה בעתיד, אלא כאן ועכשיו לבנות פיגומים אל לב השמים.

יש כאן שני אָרְמְזִים מהמקורות: הראשון; ארמזי ישיר לסולם יעקב שראשו בשמים ובסיסו בקרקע והשני; מגדל בבל, סמל ליוהרה ושחצנות למרוד באלוהים, וסופו הרס וחורבן ופילוג. אכן ניתן לומר שהשיר בנוי לכאורה משני חלקים: האחד מראשית השיר המתאר את מצבו ודבריו של האב על הגאולה שהוחמצה, והחלק השני בשיר העוסק בבן ובפיגומיו אל לב השמים. האב נשאר **בְּסֶפֶף**. הוא נשאר עם החלומות, ומנקודת מבטו של הבן, הוא לא בונה ולא נבנה בארץ, ואילו הבן מציב פיגומים שיביאו אותו להתערות ולהכרה ולהגשמה עצמית, כשמבחינתו "הגבול הוא השמים". יש הסתייגות אחת לפירוש הזה. בשיר נאמר: **"וְאֲנִי כָּל יָמַי מְצִיב פְּגוּמִים"** האם רמז המשורר כי הוא כל הזמן ניסה ומנסה להתערות בהווה של ארץ ישראל החדשה, המערבית והחילונית, ולא מצליח, כמו מגדל בבל שסופו חורבן ופילוג, או להדגיש את הניגוד בינו לבין אביו? האב חולם, והבן מאתגר ומציב פיגומים לכבוש לו מקום בהווה הישראלית. מתוך מבט לשיר אחר של ארז ביטון "שיר קניה בדיזינגוף" ההסבר המתקבל על הדעת הוא בפירוש הראשון, בו המשורר ניסה ומנסה להתקבל ולהיות שייך לישראליות שלא צלחה לו, אבל גם הפירוש השני יכול לבוא בחשבון; להראות את הניגוד בין דור הבנים לדור האבות; אלה בחלומותיהם הבלתי מושגים ואלה בעשייה ובשאיפה לא מוצלחת; להגיע ללב השמים ולהשתלב.

דרכי העיצוב:

- א. חלוקה פנימית בין שני חלקי השיר: החלק הראשון המתאר את דבריו ומצבו של האב, והחלק השני המתאר את שאיפותיו ומעשיו של הבן. הניגוד בין דור האבות לבנים.
- ב. מסגרת השיר על ידי חזרה על המילה **"פְּגוּמִים"**. היא כותרת השיר, והיא מסיימת את השיר.
- ג. הניגודים בין האב לבן. זה מתנחם בלבנות **בעתיד** מטבח-גאולה וזה מציב פיגומים **בהווה**, אל לב השמים. השבר של האב פיזית ורוחנית למול היזמות והעשייה של הבן. זה נשאר **בְּסֶפֶף** ולא בא אל לב הארץ של ישראל תרבותה והווייתה, וזה מנסה ומציב אתגר להשתלב בהווייתה.
- ד. ארמזים מהמקורות; סעודת האל עם הצדיקים: זנב-לווייתן ושור הבר, סולם יעקב, ומגדל בבל.